

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΟΣ¹

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μόνον γνῶσις καὶ πράξις, ἀλλὰ εἶναι συνάμα καὶ ποιητικὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἐκφράζεται συνολικῶς μὲ ὅλα τὰ εἶδη τῆς τέχνης. Μὲ τὴν τέχνην, ἡ ὁποία εἰς ὅλας τῆς τὰς μορφὰς εἶναι δημιουργία, ἡ ζωὴ προχωρεῖ πέρα καὶ ἀπὸ τὴν γνῶσιν καὶ ἀπὸ τὴν πράξιν. Ἡ φιλοσοφία ὡς αἰσθητικὴ προσπαθεῖ ν' ἀναλύσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ὅλον νόημα τὸ ὁποῖον περιέχει ἡ ποιητικὴ, δημιουργικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πρῶτον τῆς ἐρώτημα εἶναι: « Ἐχει ἡ τέχνη σκοπόν, καὶ ἐὰν ἔχῃ, ποῖος εἶναι αὐτός; » Καὶ δεύτερον, ἐρωτᾷ ἡ φιλοσοφία: « Δύνатаι ὁ σκοπὸς αὐτὸς νὰ κεῖται ἔξω τῆς οὐσίας τῆς τέχνης; »

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἶναι δυνατόν νὰ εὑρεθῇ διὰ τῆς ἀπαντήσεως εἰς ἓνα ἀκόμη, τρίτον ἐρώτημα: « Ποία εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ δημιουργῇ τέχνην; »

Ἡ τέχνη δημιουργεῖ μορφὰς καὶ εἰκόνας καὶ δι' αὐτῶν γεννᾷ τὸ κάλλος. Αἱ μορφαὶ αὐταὶ εἶναι ἔξ ὁλοκλήρου πλάσματα τῆς φαντασίας, ἡ ὁποία κεῖται μεταξὺ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς διανοίας. Αἰσθήσεις καὶ διάνοια εἶναι οἱ δύο κόσμοι οἱ ὁποῖοι περιβάλλουν τὴν φαντασίαν. Ἐπειδὴ ἡ πηγὴ τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἱκανότης αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι φανερόν ὅτι τὰ ἔργα τῆς τέχνης εἶναι ἐπίσης προβολὴ τῶν μορφῶν τῆς φαντασίας εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς κόσμους, εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων, ὅταν πρόκειται περὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, εἰς τὸν κόσμον τῆς διανοίας καὶ τῶν νοημάτων, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς τέχνης, τοῦ λόγου, τῆς ποιήσεως, τῆς τραγωδίας κλπ.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας εἶναι ἡ προβολὴ μορφῶν εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς ἀντικειμενικοὺς κόσμους, εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων καὶ εἰς τὸν κόσμον τῆς διανοίας. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἡ πηγὴ τῆς τέχνης εἶναι ἡ φαντασία, τὰ ἔργα τῆς εἶναι πραγματικὰ καὶ προβάλλονται εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς κόσμους. Αὐτὸ εἶναι τὸ θαῦμα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Κατὰ τὴν στιγμήν ὅμως καθ' ἣν γίνεται ἡ προβολὴ αὕτη μιᾶς μορφῆς εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων ἢ τῆς διανοίας, ἡ ἰδίᾳ αὕτῃ μορφῇ μεταμορφώνεται εἰς σύμβολον.

1. Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ IV διεθνὲς συνέδριον αἰσθητικῆς γενόμενον ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 1 - 6 Σεπτεμβρίου 1960.

Ὅ,τι ἦτο ἀπλῶς φανταστικόν, τώρα ἐμφανίζεται ὡς ἀναγκαῖον, ὡς ἐὰν ὑπῆρχε τοῦτο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν ὑπάρχουν ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, ἐνῶ τῷ ὄντι εἶναι δημιουργήμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι καθ' ἣν στιγμήν ὁ ἄνθρωπος θεάζεται τὸ ἔργον τῆς τέχνης καὶ γεύεται τὴν οὐσίαν του ζῆ μέσα εἰς τὴν αὐταπάτην, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸσον ἀναγκαῖον καὶ πραγματικὸν καὶ γίνεται ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα φυσικὰ ὄντα.

Τὸ ἔργον τῆς τέχνης εἶναι εἰδικόν, εἶναι ἓνα καὶ ἀνεπανάληπτον, ὑπάρχει μόνον μία φορά. Μὲ τὸ ἔργον τῆς τέχνης ἡ ζωὴ ὑψώνεται πᾶνω ἀπὸ τὸ παροδικόν, ἡ ζωὴ ἀπαθανατίζεται, ὁ χρόνος σταματᾷ εἰς ὠρισμένας στιγμὰς, ὅπου μέσα ὁ ἄνθρωπος ἐγγίζει τὴν αἰωνιότητα. Τὸ πεπερασμένον, δηλαδή τὸ ἔργον τῆς τέχνης, περιέχει μέσα του τὸ ἄπειρον· τὸ εἰδικὸν ἔχει μέσα του τὴν σημασίαν καὶ τὴν πυκνότητα τοῦ αἰωνίου. Ἀκριβῶς ὅπως ἡ γνῶσις εἶναι κάτι διαφοροτικὸν καὶ ξεχωριστὸν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν πραγματικότητα τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅπως ἡ πράξις ὑπερβαίνει τὴν ἀπλὴν πραγματικότητα, ἔτσι καὶ ἡ τέχνη.

Ἡ ἀνάγκη συνεπῶς ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ δημιουργήσῃ τέχνην εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ ὑψώσῃ ἐνώπιόν του μορφάς, ὅπου τὸ ἐσωτερικόν του εἶναι, ἡ ἐσωτερικὴ του οὐσία νὰ εἶναι ἐνωμένη με αἰσθητὰ σύμβολα, μορφὰς ὅπου νὰ ἀναγνωρίζῃ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάγκη ἡ ὁποία δημιουργεῖ τὴν τέχνην εἶναι πνευματική. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ, ποθεῖ νὰ ἰδῇ τὴν ιδέαν τῆς ζωῆς κατὰ τρόπον ἄμεσον, καὶ νὰ θεασθῇ τί εἶναι ἡ ζωὴ εἰς τὸ ἐσωτερικόν της νόημα, τί εἶναι ἡ ζωὴ ὡς χαρά, ὡς πόνος, ὡς δρᾶμα, δηλαδή ὡς ἀγὼν ἐλευθερίας. Ὅλον ὅμως τοῦτο τὸ θέαμα τῆς ζωῆς θέλει νὰ τὸ ἰδῇ εἰς τὴν μορφὴν τοῦ κάλλους, ἐνωμένον με τὸ κάλλος, θέλει δηλαδή νὰ ἰδῇ τὴν ζωὴν ἐνωμένην με τὴν ιδέαν τοῦ κάλλους. Τοῦτο θέλει νὰ ἀποκαλύψῃ ὁ ἄνθρωπος με τὴν τέχνην, καὶ αὐτὸς καὶ μόνον εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς τέχνης.

Ὅλη ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ τέχνη, εἴτε ἐργάζεται με τὴν ὕλην εἴτε με τὴν γλῶσσαν, εἶναι ἐλευθέρᾳ ἀπὸ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πράξιν, τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι δεμένη οὔτε εἰς τοὺς νόμους τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσεως οὔτε εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς πρακτικῆς, ἠθικῆς ζωῆς. Καὶ τοῦτο διότι, ἐνῶ ἡ κυρία πηγὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πράξεως εἶναι ὁ νοῦς, ἡ κυρία πηγὴ τῆς τέχνης εἶναι ἡ φαντασία. Γνώσις καὶ φαντασία μᾶς προστατεύουν ἡ κάθε μία ἀπὸ τὴν ἄλλην. Ἡ ὑψηλὴ τέχνη — ὅλη ἡ περιοχὴ τῆς ποιήσεως, ἡ ὁποία περιλαμβάνει, κατὰ Πλάτωνα, ὅλας τὰς τέχνας — ἔχει τὸν ἐσωτερικόν της νόμον καὶ κανεὶς ἄλλος νόμος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τῆς ἐπιβληθῇ ἔξωθεν. Ἡ τέχνη ἔχει τοὺς ἐσωτερικοὺς σκοποὺς της καὶ ἀποτελεῖ αὐτόνομον καὶ αὐτοδύναμον σφαῖραν τῆς ζωῆς.

Γνώσις καὶ πράξις δίδουν ἡ κάθε μία εἰς τὸν ἄνθρωπον μίαν ὠρισμένην ἐλευθερίαν. Μὲ τὴν ποιητικὴν του δημιουργίαν ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἀπο-

κατὰ μίαν τρίτην ἐλευθερίαν, διαφορετικὴν ἀπὸ ἐκείνην ποὺ τοῦ δίδει ἡ γνῶσις καὶ ἀπὸ ἐκείνην ποὺ τοῦ χαρίζει ἡ πρᾶξις. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέσα εἰς τὸ εἰδικὸν ἀποκρυστάλλωμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἔργον τέχνης καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει σαφῶς πεπερασμένα ὅρια, προσπαθεῖ νὰ ἐνώσῃ τὸ ἀθάνατον μέρος τοῦ εἶναι του μὲ τὴν μορφὴν τοῦ κάλλους.

Τὸ πάθος, δηλαδὴ ἡ ἄλογη δύναμις ἡ ὁποία δημιουργεῖ μορφάς, εἶναι τὸ πρῶτον κινοῦν τῆς τέχνης, ἐνῶ τὸ πρῶτον κινοῦν τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ θεωρία. Συνάμα ὅμως καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀγωνίσματα ἐλευθερίας τῆς ζωῆς — καὶ ἡ κάθε μία εἶναι ἕνας χωριστὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι καμμία ἀπ' αὐτὰς δὲν πρέπει νὰ τείνῃ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν της. Ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει ποτὲ νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ τέχνη, καὶ ὁμοίως ἡ τέχνη δὲν πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ἐπιστήμη, διότι τοῦτο θὰ ἦτο νοθεία, ἐνῶ ἡ κάθε μιὰ χωριστὰ εἶναι τῷ ὄντι μία αὐτόνομη ἐνέργεια τῆς ζωῆς. Ἡ τέχνη σώζει τὸ κάλλος τῆς ζωῆς, ὑψώνουσα τοῦτο ἀκόμη ὑψηλότερον, ὡς τὴν ἰδέαν τοῦ κάλλους, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη σώζει τὴν ἀλήθειαν τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τὴν γνῶσιν.

Ἐξ ἄλλου, τὸ κάλλος τῆς τέχνης δὲν εἶναι κατ' οὐδέναν τρόπον μίμησις τοῦ φυσικοῦ κάλλους, ἀλλὰ εἶναι κάλλος γεννώμενον ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβῶς ὅπως τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑπεράνω τῆς ἀπλῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν φυσικὸν νόμον, ἔτσι καὶ τὸ κάλλος τῆς τέχνης εἶναι ἀνώτερον τοῦ φυσικοῦ κάλλους.

Ἡ μουσικὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ τέχνη τοῦ λόγου, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του καὶ γενικῶς ἡ ὅλη τέχνη ὡς δημιουργία τοῦ πνεύματος, εἶναι παρουσία ἐλευθερίας, ἐνῶ ὅ,τι ὑπάρχει ἐκ φύσεως τοῦτο εἶναι κατ' ἀνάγκην, δηλαδὴ ἀνελεύθερον. Διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι ἀξίζει εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ τὰ ἀγωνίσματά της.

Τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς τέχνης, ὅπως καὶ τ' ἄλλα συγγενικά του πνεύματα, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία, δὲν φανερώνεται ποτὲ κατὰ τρόπον ἀπόλυτον, ἀλλὰ πάντοτε ὡς τὸ συγκεκριμένον πνεῦμα ἐνὸς λαοῦ. Τὸ ἔργον τῆς τέχνης εἶναι κάτι ἔμπυχον, καὶ ἡ ἐμπύχωσις του ἔρχεται ἀπὸ τὴν ψυχὴν καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ του. Ὁ καλλιτέχνης ὑψώνει τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ του εἰς περιωπὴν καὶ εἰς μέγεθος αἰώνιον. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποφασίζει ἂν ἕνα καλλιτέχνημα εἶναι αἰώνιον ἢ ὄχι. Μόνον δηλαδὴ ὅταν τὸ καλλιτέχνημα δὲν ἔχει κανένα σημάδι, ποὺ νὰ εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ψεγάδι ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ λειτουργοῦ τῆς τέχνης, ἀλλὰ φανερώναι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον πρὶν συγκεντρωθῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς τέχνης ἦταν σκόρπιο — μόνον τότε εἶναι ἔκφρασις ἀληθινῇ τοῦ αἰωνίου κάλλους, μόνον τότε φανερώναι εἰς ἡμᾶς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ.

Οὔτε τὸ ἀτομικόν, τὸ ἐγωκεντρικόν, οὔτε τὸ δημαγωγικὸν στοιχεῖον ἔχει θέσιν εἰς τὴν ἀληθινὴν τέχνην. "Ἀλλωστε τὸ δημαγωγικὸν στοιχεῖον

δέν είναι τίποτε άλλο παρὰ τὸ ἐγωκεντρικόν, πολλαπλασιασμένον ὅμως μέσα εἰς τὰ πολλὰ ἄτομα. Ὑπάρχει ὅμως εἰς κάθε σχεδὸν ἐποχὴν, πολὺ περισσότερον σήμερα, ἢ τάσις πολλῶν νὰ μεταχειρίζωνται τὰ μέσα τῆς τέχνης διὰ νὰ δημαγωγήσουν. Καὶ ἡ δημαγωγία αὐτὴ φθάνει πολλὰς φορὰς ὡς τὴν ἐσωτάτην ψυχικότητα. Ὅταν μάλιστα ὁ δημαγωγὸς τεχνίτης διαθέτει μεγάλο τάλαντον, τότε τέχνη καὶ τέχνασμα συνοδοιποροῦν, τότε ἡ δημαγωγία προσπαθεῖ νὰ κλονίσῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ ὅσο καὶ ἂν τοῦτο τραυματίζει τὴν ψυχικότητα τοῦ λαοῦ, ποτὲ δὲν κατορθώνει νὰ ἐγκαταστήσῃ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ τὸ εἶδωλον τοῦ νέου, τάχα, πνεύματος πού φέρει ἡ δημαγωγία. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς « σύγχρονης τέχνης » ἔρχονται ἢ μᾶλλον εἶναι ἔτσι ἀπὸ πρὶν σχεδιασμένα καὶ ὑπολογισμένα, ὥστε νὰ ικανοποιήσουν ὀρισμένας ἀνάγκας κοινωνικὰς τῆς ζωῆς ἢ ἀκόμη χειρότερον νὰ διεγείρουν ὀρισμένα ἐνορμήματα τῶν μαζῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ τέχνη γίνεται τέχνασμα καὶ τεχνικὴ, δηλαδή ὑπηρετρία ἄλλων ἐπιδιώξεων. Καὶ εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ μᾶζα ἔλκεται περισσότερον ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὴν κολακεύει. Καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν μαζῶν πρὸς τὰ δημαγωγικὰ τάλαντα ἐγκτεται εἰς τὸ ὅτι ἀνοίγει ἢ ὀρεξίς των ὄχι μόνον νὰ διαβάσουν ὅ,τι γράφουν τὰ δημαγωγικὰ τάλαντα, ἀλλὰ καὶ νὰ πράττουν ὅπως αὐτὰ διδάσκουν. Συχνὰ ὅμως τὰ δημαγωγικὰ τάλαντα εἶναι τὰ πρῶτα θύματα τῆς ὀρέξεως τῶν μαζῶν, διότι ἡ ὀρεξὶς ζητεῖ διαρκῶς νεωτερισμούς. Συχνὰ ἐπίσης αἱ μᾶζαι δημαγωγοῦμεναι καταστρέφουν ἀληθινὰ ἔργα τέχνης εἴτε εἰς μουσεῖα ὑπάρχουν αὐτὰ εἴτε εἰς ναοὺς. Οἱ παδοὶ τῶν κοινωνικῶν θεωριῶν δὲν πιστεύουν εἰς τὴν τέχνην ἢ τὸ πολὺ ἡ τέχνη εἶναι δι' αὐτοὺς μέσον. Ὁ σκοπὸς των εἶναι ἄλλος· δηλαδή ἐφαρμογὴ τῆς κοινωνικῆς θεωρίας. Δὲν ὑπάρχει ὅμως διὰ τὴν τέχνην μεγαλύτερος ἐχθρὸς ἀπὸ τὴν θεωρίαν· διότι, ὅπως εἴπαμεν, ἡ πηγὴ ἡ μοναδικὴ τῆς τέχνης εἶναι ἡ φαντασία.

Τὸ ἔργον τῆς τέχνης καὶ ὅταν ἀκόμη ἐκφράξῃ τὸν πόνον τῆς ζωῆς εἶναι ἐλεύθερον ἀπ' αὐτὸν τὸν πόνον. Ἐπίσης εἶναι ἐλεύθερον ἀπὸ κάθε ἄλλην τυχὸν ὑπηρεσίαν ἢ ἀγγαρεία τῆς ζωῆς, εἶναι ἐλεύθερον ἀπὸ ἄλλους σκοπούς, εἴτε ἡ ἠθικὴ ζητεῖ νὰ τοὺς ἐπιβάλλῃ εἴτε ἡ πολιτικὴ (ὅπως γίνεται εἰς τὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα) εἴτε ἡ ἐπιστήμη εἴτε ἡ θρησκεία. Ἄλλοι σκοποὶ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τοῦ ἐπιβληθῶν, διότι τότε τὸ ὑποδουλῶνουν. Τὸ ἔργον τῆς τέχνης εἶναι ἐντελέχεια, δηλαδή εἶναι κάτι πού ἔχει τὸν σκοπὸν μέσα του, πού εἶναι σκοπὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ τέχνη δὲν ἀναγνωρίζει « ἰδεολογίας », ἀλλὰ φανερώνει ἀδέσμευτα τὴν ὁμορφίαν τῆς ζωῆς ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε σκοπιμότητα. Ἐνῶ ἡ ἰδεολογία εἶναι ἓνα σύστημα σκέψεων μὲ σκοπιμότητα, ἔχει ἐσκεμμένην κατεύθυνσιν, ὑπολογισμένην ἀπὸ πρὶν, ἡ τέχνη δὲν ἀναγνωρίζει οὔτε σκοπιμότητα οὔτε ἐσκεμμένην κατεύθυνσιν.